

Magyarosi Tőkés János.

(B. Wesselényi Miklós első nevelője.)

— Második, befejező közlemény. —

Egész terjedelmében közölt szerződéséből nyilvánvaló id. Wesselényinek az a szándéka, hogy előbb Tőkést küldi külföldi útra s csak mikor ez már ismerős az idegen viszonyokkal, bízza reá fiának kalauzolását. Könnyen érthető atyai gondoskodás megnyilatkozása ez. Elérkezvén ideje, Tőkés tényleg útra indult s búcsúlevele soraiból valóban azt az igazolást meríthetnék, hogy a zsidói kastélytól „nem a legbarátságosabb körülmények között válik meg.”¹ Ámde ez csak látszat, mert az elválás ideiglenes és akként magyarázható, mint azt a szerződés szövege világosan megjelöli. Tőkés helyettesről gondoskodik, de azt külföldön tartózkodása alatt is ő irányítja. Tehát távolléte alatt is Tőkést kell ifj. Wesselényi nevelőjének tartanunk. Így önként kínálkozik a feltevés s ezt szerződésünk 4. pontja is megerősíti, hogy Pataki Mózes Tőkés ajánlatára került a zsidói udvarba s ott Tőkés mellett éveken át *segédnevelőként* működött.

Németországi útjára Tőkés 1806 július elején készült,² de előbb fölkeresi Cserei Farkast, hogy személyesen vehessen tőle búcsút. Három napot tölt Tasnádon. vendégszerető házában s onnan küld klasszikus formába öntött Istenhozzádot az általa oly annyira tisztelt Kazinczynak:³

Pan etiam Arcadia mecum si iudice certat,
Ambo florentes — Arcades ambo.

Tőkés egyelőre csak Bécsig tud eljutni, mert Napoleon németországi hadjárata feltartóztatta. Kazinczy aggódva kérdezősködik felőle Csereitől,⁴ de az megnyugtatta, hogy Bécsben van s májusig ott is marad, mert Marburg, a hová Tőkés menni szándékozott, francia kézre jutott.⁵

Éleményeiről Tőkés rendszeresen tudatja id. Wesselényit is. Bécsből írja neki, hogy szeretne Zsidóra repülni s ott elbeszélni a hallott államtitkokat, a többek között, hogy az udvar titkolt előkészületeket tesz Budára való leköltözésére. Közben Kazinczy nyomdai megbízásait végzi s tárgyal nyomdászával.⁶ De mihelyt a francia hadtestek elvo-

¹ Kardos Samu: Br. Wesselényi Miklós élete és munkái I. k. 72. l.

² Ezt Cserei Farkas 1806 július 5-iki leveléből tudjuk; *Kazinczy Ferencz levelezése* IV. k. 209. l.

³ Ugyanott IV. k. 384. l. Tasnád, 1806 október 27.

⁴ U. o. IV. k. 433. l. Széphalom, 1806 december 21.

⁵ U. o. 457. l. Kraszna, 1807 januárius 6.

⁶ U. o. V. k. 1. l. Bécs, 1807 április 17.

nulnak Marburg alól, siet fölhasználni a kedvező alkalmat, hogy tapasztalatai bővítésére odaútzahassék.

Tökést 1807 év végén már Párisban találjuk. Levelében tüzzel, lelkesedéssel vázolja a francia viszonyokat és Cserei büszkén küldi meg elolvasásra Kazinczynak.⁷ Ez gyönyörűséggel olvassa azt és saját stílusában átdolgozva közreadja;⁸ Csereinek pedig elragadtatva írja, hogy gyönyörű levél... s [Tökés] igen derék ember. „A kis Wesselényi örülhet mentorságának. Az ipam azt a megjegyzést tette, hogy már ez az ember többet tanula a Párisban mulatozás által, mint egy bizonyos nőtelen mágnás, a ki ott bizonyosan csak a cifrát nézte.⁹ Örömet siet tudatni id. Wesselényivel is, kifejezván vágyakozását ama levelek olvasása iránt, melyeket Tökés a bárónak írt.¹⁰

Hazaútaztában Tökés 1808 októberében ér Bécsbe és itt találkozik Kazinczyval, kinek Párisról és Napoleonról folytatott beszélgetésük soká emlékezetes marad.¹¹

Jellemző, hogy ekkor Tökést Bécsben politikai kalandorsággal gyanúsították. Ennek egyik oka az volt, hogy a bécsiek előtt félelmes nevű Wesselényi támogatásával ment francia földre. De a gyanúsításnak mindössze annyi alapja volt, hogy Párisban Napoleon codexéből is hallgatott előadásokat. Tökés a célba vett zaklatások elől Metternich párisi követ igazolványa által menekült. Am az elfogadott igazolás után is felhívták a *gyanús* emberre gr. Bánffy György erdélyi kormányzó figyelmét.¹²

Zsibóra Tökés 1809 januárius 8-án érkezik vissza és évvégéig ő vezeti ifj. Wesselényi nevelését.¹³

Neveltje mellett szabad idejében gyakori levelezést folytat Kazinczyval és Csereivel. Különösen az előbbiek irodalmi jelentőségűek. Kazinczy költői munkáihoz szolgált adatokat.¹⁴ Közben serényen foly-

⁷ U. o. V. k. 232. l. Kraszna, 1807 december 3.

⁸ A *Magyar Kurir* 1808. évf. 14. számában.

⁹ Kazinczy levelezése V. k. 251. l. Széphalom, 1807 december 23.

¹⁰ U. o. V. k. 254. l. Széphalom, 1807 december 26.

¹¹ Így ír pl. 1808 október 27-én Rummy Györgyhöz: Kaum war ich in Wien angekommen, als man mir sagte, H. Tökés Hofmeister bei B. Nicolaus Wesselényi, sei eben von Marburg angelangt, da ich wuste, dass er auch Paris sah, und ihm von Wesselényis Haus kenne, so trachtete ich ihn aufzufinden, um mir ein glaubwürdiges Bild von Paris und Napoleon geben zu lassen; u. o. VI. k. 100. l. Majd 1809 februárius 21-én Cserei Farkashoz: Szeretném, ha Tökéssel sokat forogtál volna mióta megjött s neked is elmondotta volna, a mit nekem elmondott a Duna kis erének partján. Ez sok ideádat tisztábbakká teheti, s az ő szavainak hihetsz; u. o. VI. k. 245. l.

¹² Bővebben erről Tökésnek Zsibóról, 1809 július 21-én a kormányzóhoz intézett folyamodványában írja: hogy engemet Bécsben megszólítottak, az történetből esett, sőt annyit sem csináltak volna koránt is belőle, midőn magamat Ó Felségetől adott passusommal s a párisi követünk Metternichével tökéletesen legitimáltam, hanem, hogy a Codex Napoleonra praelectiót hallgattam, így gondolkozván, hogy akár jó, akár rossz legyen benne, annál jobban átalálhatom s a mérget meg tudom róla mondani hazámban, s azt is fel nem vették volna, ha meg nem látták volna, hogy engemet b. Wesselényi segített, a mely névre mindjárt attentusok lettek s ezért irtak Excellentiadnak. (Eredeti az Erdélyi Nemzeti Múzeum gróf Bánffy-leveletárában.)

¹³ Téves tehát dr. Váczi János állítása *Kazinczy Ferencz levelezése* III. k. 552. lapján, hogy midőn Tökés külföldről visszatért, végkép megvált az ifjú Wesselényi nevelésétől s helyébe Pataki Mózes lépett.

¹⁴ U. o. VI. k. 374, 399, 418 és 425. l.

nak az insurrectionális előkészületek. Nagy gyönyörűséget szerez Tökésnek a kis Wesselényi, a mint egy nemes századot ügyesen vezényel. Bizonyára ez volt életében a legnagyobb öröm, a miit neveltje okozott neki. De ugyancsak az insurrectio volt az, a mi életének talán legnagyobb kellemetlenségét okozta. A kormányzó fölhatalmazta ugyanis id. Wesselényit, hogy az insurrectio céljaira 20.000 forintot vegyen fel az állampénztárból. A küldöncz, a ki ezt a felhatalmazást hozta, korán reggel érkezett Zsibóra, a mikor a báró még aludt. Tökésnek adta át a levelet, a ki, mihelyt Wesselényi felkelt, azonnal kézbesítette azt. Ám közben eltávozott onnan az alispán, a ki az utalványt volt hivatva kiállítani s ezért Wesselényi végtelen dühre fakadt. Tökést gorombán lehordta, mikor pedig ez a szidalmazást kikérte magának, vad indulattal kardot rántott és a védtelen Tökést, fia nevelőjét, összevissza vagdalta, „vérbé köpülte.“¹⁵

Elszomorkodva tudatja esetét Csereivel, ez pedig Tökés „kesergő levelét“ szintén megküldi Kazinczynak.¹⁶ Méltatlankodva, teljes felháborodással ír Cserei az esetről. Kazinczy ellenben, a ki nagy bámulója Wesselényinek, szeretné a dolgot valamiképpen elsimítani.

A történetek után Tökésnek Zsibón tarthatatlanná vált helyzete. Hogyan nevelhette volna tovább azt az ifjút, a kinek atyja az ő életére tört? Tekintélye csorbát szenvedett tanítványával és mindazokkal szemben, a kikkel társadalmilag érintkezésben állott.¹⁷

A kínos helyzet megváltoztatására legegyszerűbb módnak kínálkozott megválni szolgálatától. Ámde ismerve Wesselényi erőszakos természetét, nem merte elbocsáttatását kérni. Attól tartott, hogy ez a bárót felingerli és újabb bántalmakra ragadtatja. Feltevésének volt valamelyes alapja, mert könnyen elképzelhető, hogy Wesselényi nem szívesen nézte volna a megbántott ember távozását már csak azért sem, mert joggal tarthatott attól, hogy a szenvedett bántalmakat nyilvánosságra hozza.¹⁸

Már-már a szökésen jártatta eszét, mikor arra a gondolatra jött, hogy gr. Bánffy Györgyhez fordul tanácsért. Terjedelmes iratban fejti ki a jogtalanul szenvedett sérelmeket, id. Wesselényi erőszakoskodásait és a kormányzó pártfogását s válságos helyzetéből kivezető tanácsot kér.

¹⁵ Kardos (id. m. l. k. 72. l.) több irányban téved Tökés szerepét illetőleg. Téves amaz állítása, mintha 1801—1805 közt nevelősködött volna a zsibói udvarban s az az értesülése is, mintha a Párisból hozott eszmék következménye lett volna összezőrdülése id. Wesselényivel. Kétkedéssel fogadom azt az állítását is, hogy Tökés utóbb *marosvásárhelyi* tanár vala; legalább *Koncz* Józsefnek a kollégium történetéről írt munkájában erre a legparányibb adat sincs.

¹⁶ Kazinczy Ferencz levelezése VI. k. 504. l. Kraszna, 1809 augusztus 29.

¹⁷ Mit javasolhatok már, vagy mit parancsolhatok az ifjú bárónak? Micsoda módon vehetem őtet a jóra, vagy vonhatom el a rosztól, a melynek végbenvitelére eddig nyájas szavam elégséges volt, barátomnak nevezvén őtet. Hintettem némely jó magvakat, azok közül némelyeket a forgósél, némelyeket az ártalmas madarak ragadták el, s a mi ezen viszontagságok meg nem fojthattak, már szemmel kell nézni kiszáradni. (A kormányzóhoz intézett idézett kérvényében.)

¹⁸ Én itten törvényesen nem procedálhatok, azt látja maga Excellentiad. Hogyha elmenetelemet jelentem, fejében lévén az, hogy én minden tetteit, beszédeit tudom, oly alacsonynak gondol, hogy én azokat kibeszélem s kész lesz inkább engemet vagy főbe löni, vagy keresztül verni, mintsem elbocsásson. El kell tehát innen szökni, más ut nincs. De ez nem illik egy nemes emberhez, egy ilyen karakterű emberhez, a ki a halált is inkább kész kiállani, mintsem alacsonyságot cselekedjék. (A kormányzóhoz intézett id. kérvényében.)

Elismerést érdemel Tökésnek ez ügyben tanusított mérséklete és tárgyilagossága. Részletes feliratában minden körülményt mellőz, a mi id. Wesselényi méltatlan megvádolására engedne következtetni. Bár itt ott kítör belőle a szenvedett bántalmak fölött érzett mély keserősége, előadásában mégis megmarad mindvégig tárgyilagosságnak. Joggal feltehető tehát, hogy Bánffy György közbenjárására sikerült minden bonyodalom nélkül megválnia a zsidói kastélytól.

Fájdalmas, szomorú lehetett a megválás, de bármennyire tele volt is szíve keserőséggel, a végzet gyorsan meghozta számára a kiengesztelődést. Pár hónap múlva Wesselényi ugyanis örökre lehunyta szemét s koporsójára Tökés a megbocsátás legszebb virágából font koszorúját helyezhette, a mi Kazinczynek is végtelenül jól esett.¹⁹

Wesselényi szellemének engeszteléséről jellemző különben, hogy Kazinczy előtt Tökéssel szemben tanusított zabolátlan és igazságtalan eljárását beismerte.²⁰

Tökés ekkor Kolozsvárra jön b. Bethlen Imrének előbb fiát, ennek halála után pedig leányát tanítja. 1810 május elején azonban „*katonai állapokra készül*”²¹ s innen kezdve nyomát veszítjük ennek a derék embernek.²² Pedig sorsa érdeklődésre méltán számot tarthat.

(Kolozsvár)

Sándor Imre

¹⁹ Kazinczy ugyanis így ír ekkor Döbrenteinek: A Wesselényi halála mindent elparancsol felejteni, s hogy Tökés ur mindent el is felejt Wesselényinek, azt várom az ő szép lelkétől; *Kazinczy Ferencz levelezése* VII. k. 221. l. Széphalom, 1810 januárius 22.

²⁰ U. o. VII. k. 522. l. Széphalom, 1810 június 14. Kazinczy Csereihez: ... hogy Tökéssel igazságtalanságra ragadta szörnyősége, melyet maga is megvallott előttem is.

²¹ Zabolai Kiss Sámuel 1810 május 5-iki leveléből; u. o. VII. k. 429. l.

²² Id. *Szinnyei József* sem tud róla többet „Magyar írók élete és munkái” cz. műve (XIV. k. 458. l.) és közleménye mindössze arra szorítkozik, hogy felemlíti Kazinczyhoz intézett három levelét.